

TIL RIVOJLANISHINING KALIT MEXANIZMLARI

Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz filologiyasi
o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti,

Filologiya va tillarni o'qitish: xitoy tili
yo'nalishi 102-guruh talabasi

Mubina Bo'stonova Baxtiyorjon qizi

Tel: +998 94-062-60-22

Ilmiy maslahatchi: **Zaynobiddinova I.M**

Annotatsiya Maqolada tilning doimiy rivojlanish mexanizmlari – leksik, semantik, grammatik, stilistik va fonetik o'zgarishlar zamonaviy o'zbek adabiyoti misolida tahlil etiladi. Luqmon Bo'rixon, Xurshid Davron, Shahzoda Shorahimova, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam va Po'lat Momoq ijodida tilning tirik organizm sifatida har davr talablariga moslashishi va milliy adabiy tafakkurni boyitishi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: til rivojlanishi, leksik o'zgarish, semantik boyish, grammatik soddalashuv, fonetik yangilanish, zamonaviy o'zbek adabiyoti, ona tili.

Til – insoniyatning eng muhim va eng tirik hodisalaridan biri bo'lib, u hech qachon o'zgarmas holatda qolmaydi. Har bir avlod, har bir ijtimoiy o'zgarish, har bir texnologik sakrash tilga o'z ta'sirini o'tkazadi. Bugungi kunda globalizatsiya, raqamli inqilob va yosh avlodning yangi dunyoqarashi o'zbek tilini ham yangi bosqichga olib chiqmoqda. Aynan shu jarayonni eng aniq va jonli ko'rish mumkin bo'lgan joy – bu zamonaviy o'zbek adabiyotidir. Luqmon Bo'rixon, Ulug'bek Hamdam, Xurshid Davron, Shahzoda Shorahimova kabi ijodkorlar tilning barcha darajalarida – leksika, semantika, grammatika, ritm va ovozda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni o'z asarlarida tabiiy ravishda aks ettirib, o'zbek tilini XXI asrning to'laqonli, raqobatbardosh va ijodiy tili darajasiga ko'tarmoqda. Ushbu maqola aynan shu rivojlanish mexanizmlarini ularning ijodi misolida ochib berishga bag'ishlanadi.

Luqmon Bo'rixonning “Osmondagi bolalar” va “Ikki eshik orasi” romanlarida zamonaviy hayotning yangi leksik birliklari – “onlayn”, “trending”, “kontent”, “virtual makon”, “blog”, “startup”, “fidlash”, “post”, “challenge”, “algoritim”, “digital detoks” kabi so'z va iboralar tabiiy, sun'iy emas, balki personajlarning kundalik nutqida organik tarzda qo'llaniladi.

Muallif bu so'zlarni qo'shimcha izohsiz ishlatadi, chunki ular yosh o'quvchi uchun allaqachon tanish bo'lib qolgan. Bu holat o'zbek tilining raqamli dunyo va global jarayonlarga juda tez moslashayotganini, yangi leksik qatlamni o'zlashtirib, ularni o'z tizimiga oson singdirayotganini yaqqol ko'rsatadi. Shu tariqa til nafaqat

“qarz olmoqda”, balki yangi soʻzlarni oʻzbekcha talaffuz va morfologik qoidalarga moslashtirib, oʻziga xos shaklga keltirmoqda (“onlayn” → “onlaynda”, “trending” → “trendingda” kabi).

Natijada, Luqmon Boʻrixon ijodi orqali oʻzbek adabiy tili XXI asrning raqamli leksikasi bilan toʻlaonli va muvozanatli birlashib, yangi avlodning dunyoqarashini toʻliq aks ettiradigan zamonaviy tilga aylanmoqda.

Isajon Sultonning “Doʻstlik”, “Qora kitob” va “Sevgi iztiroblari” romanlarida grammatik va stilistik soddalashuv zamonaviy oʻzbek nasrining eng muhim xususiyatlaridan biriga aylangan.

Muallif uzoq va murakkab qoʻshma gaplardan voz kechib, qisqa, aniq va oqim gaplarga ustunlik beradi. Masalan, eski nasrda “...deb oʻyladi va shu sababli...” kabi uzun bogʻlovchilar oʻrniga endi “Oʻyladi. Shu sababli...” yoki hatto nuqta bilan ajratilgan ikki mustaqil gap ishlatiladi. Bu uslub oʻquvchining diqqatini asosiy fikrga qaratadi va matnni “nafas oladigan” qilib beradi. Shu bilan birga, soddalashuv tilning nafisligiga ziyon yetkazmaydi: qisqa gaplar ichida oʻzbek tiliga xos ritm, ichki musiqiy oqim va nozik hissiyotlar saqlanib qoladi. Masalan, “U jim qoldi. Koʻzlari yoshga toʻldi.” kabi ikki qisqa gap birgalikda eski nasrdagi uzun tasvirdan koʻra koʻproq taʼsir qiladi.

Natijada, Isajon Sulton ijodi orqali oʻzbek adabiy tili zamonaviy oʻquvchining tez oʻqish odati, qisqa diqqat davomiyligi va vizual fikrlashiga toʻliq moslashdi. Shu bilan birga, til oʻzining asl nafosati, ichki kuchi va ifodaliligini yoʻqotmasdan, yangi avlod uchun yanada qulay va taʼsirchan vositaga aylandi.

Fonetik va ritmik yangilanish: Xurshid Davron va Shahzoda Shorahimova sheʼrlarida zamonaviy talaffuz va ritm sezilib, sheʼrlar yosh avlod uchun oson oʻqiladigan, musiqa va klipga moslashadigan shaklga ega boʻlgan. Bu tilning ovoz tizimining bugungi yoshlar nutqiga yaqinlashganini koʻrsatadi.

- Poʻlat Momoq hikoya va romanlarida (“Qishloq hikoyalari”, “Yoz yomgʻiri”, “Otamdan qolgan dalalar”) mahalliy lehja va xalq ogʻzaki nutqining jonli, oʻzgarmagan shakli adabiy tilga dadil kiritilgan.

Muallif bu elementlarni “tozalash” yoki “adabiy tilga moslashtirish” oʻrniga, aksincha, asl holicha qoldiradi. Natijada personajlarning nutqi jonli, haqiqiy va oʻquvchiga tanish boʻlib chiqadi. Bu jarayon adabiy tilni sunʼiy ravishda “pok” saqlash oʻrniga, uni xalqning tirik nutqi bilan boyitadi, yangi avlodga oʻz ona tili va oʻz ona yurti ovozi bilan gapirish imkonini beradi.

Zamonaviy oʻzbek adabiyotining yangi avlodi – Luqmon Boʻrixon, Ulugʻbek Hamdam, Isajon Sulton, Xurshid Davron, Shahzoda Shorahimova, Poʻlat Momoq ijodi orqali tilning barcha darajadagi tabiiy rivojlanish jarayoni faol davom etmoqda. Ular tilni nafaqat saqlab qolmoqda, balki XXI asrning raqamli va global talablariga mos

ravishda yangilab, boyitib, kelajak avlodga yetkazmoqda. Tilning doimiy rivojlanishi – millatning ma'naviy mustaqilligi va ravnaqidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bo'rixon L. Osmondagi bolalar. – T.: Yangi asr avlodi, 2023.
2. Sulton I. Qora kitob. – T.: Adabiyot, 2021.
3. Davron X. Saylanmalar. – T.: Sharq, 2024.
4. Shorahimova Sh. She'rlar to'plami. – T.: Akademnashr, 2023.
5. Momoq P. Hikoyalar. – T.: Mumtoz, 2025.

